

KOVÁCS - VERES TAMÁS GERGELY

Nemességvizsgálat Borsod vármegye Szentpéteri járásában 1724–1730

A Magyar Királyságban a középkor időszakában fejlődött és formálódott ki, majd a kora-újkorban tovább differenciálódott a nemesi társadalom. Ezzel egyidős folyamat a nemesi kiváltság és a leszármazás igazolása, melyről már középkori okleveleink is tanúskodnak.¹ A 16–17. század során vált általánossá az a gyakorlat, hogy az uralkodók (a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek) címeres nemeslevelet adományozva emeltek fel egyéneket a kiváltságosok közé. Mindez többnyire csak személyes nemességet jelentett, birtokadományozással nem járt együtt, így a donáció lehetősége szinte korlátlanul vált. A nemesek sorába törekvők ki is használták ezt, és némi anyagi ráfordítás következtében sikeres társadalmi emelkedésen mentek keresztül. Voltak, akik már azt megelőzően armálist szereztek, hogy földesuruk hozzájárult volna a felszabadításhoz, vagy egyszerűen kijátszották az uraságot, aki egy időre zálogba adta a jobbágytelket a rajta élőkkel együtt.² Olyanok is akadtak, akik lopott vagy elkallódott armálist vásároltak, és igényeik szerint módosítva próbálták nemesnek elfogadtatni magukat.³ A 16–17. századi háborúk és hadseregek nyomában járó pusztítás következtében számos dokumentum enyészett el. E jelenségek hatására a 17–18. század fordulóján az elburjánzott köznemesi réteg átláthatatlanná, valós jogi háttérüket tekintve és a visszaélések miatt kétséges halmazzá változott. A gyanús nemesek nemcsak a nemesi társadalmat devalválták, de károsak voltak az állam, és a vármegye számára is. Nem utolsó sorban a sok teherrel sújtott jobbágságra nézve is, hiszen kivonták magukat az adózás és egyéb szolgáltatások alól, így azok helyzete még inkább romlott. II. Rákóczi Ferenc kuruc államában is gondot jelentettek a nagyszámban előforduló gyanús nemesek, akik jelentős kárt okoztak a Konföderációnak. Ezért az 1708. évi sárospataki országgyűlés december 11-i ülésnapján elrendelték, hogy ezek bizonyítsák nemesi származásukat armális levelük felmutatásával, vagy vármegyéjük igazolásával.⁴ III. Károly magyar király 1723.

¹FÜGEDI ERIK: Verba volant... középkori nemességünk szóbelisége és az írás. *Kolduló barátok, polgárok, nemesek : tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Fügedi Erik. Bp., 1981. 437–462.

²KOVÁCS-VERES TAMÁS GERGELY: *Források Bolyok község kora-újkorai történetéből 1500–1800*. Bp., 2015. 64–67.

³TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: A nemeslevelek feketepiaci a 18. században. *Óra, szablya, nyoszolya : Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Szerk.: ZIMÁNYI VERA. Bp., 1994. 19–31.

⁴RÓZSA SZILVIA: Az 1708. évi sárospataki országgyűlés története. *Hegyaljai felkelés 1697 : Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára*. Szerk.: TAMÁS EDIT. Sárospatak, 2000. 254.

április 23-án rendelte el az általános nemességvizsgálatot (*generalis nobilium investigatio*) Magyarországon.⁵

A rendeletnek megfelelően Borsod vármegye is felállította nemességvizsgáló bizottságát, amely meg is kezdte működését. A vizsgálat első időszakában az eredményeket különálló lapokon vezethették. A levéltárban ma meglévő nemességvizsgálati jegyzőkönyv egy összefűzött egységet alkot, amely első oldalszámmal indul ugyan, ám mégis az armalista nemesek folytatólagos vizsgálatáról beszél (*continuatio investigationis armalistarum*).⁶ A vármegye egész területére kiterjedő eljárást igyekeztek a járások (Miskolci⁷, Ónodi⁸, Szendrői, Szentpéteri) bontásában, azon belül is a települések sorrendjében lejegyezni. Ezt a rendező elvet azonban nem mindig sikerült maradéktalanul érvényesíteni. Sok esetben csak az egyes családokra vonatkozó bejegyzések mellé, a margóra írt településnév mutatja a lakhelyet. Máskor ez is elmarad, valószínűleg azért, mert a további családok is e településre valók. A vizsgálati jegyzőkönyvben az első bejegyzések 1724 augusztusában keltek, az utolsók pedig 1730 júniusában. A Szentpéteri járás alábbi falvaiból érkeztek az igazolók: Alacska, Arló, Balaton, Berente, Bolyok, Center, Csépány, Domaháza, Felsőbarcika, Járdánháza, Kápolna, Kazinc, Kondó, Lénárdaróc, Omány, Parasznya, Radostyán, Sajónémeti, Tapolcsány, Vadna, Velezd, Visnyó.

A felsorolt településekről 97 (100%) igazoló személyt vagy családot jegyeztek fel, melyek a vizsgálat körének megfelelően armalista státuszúak. Az eljárás során az igazolók arra törekedtek, hogy nemességük kétségtelen, és gyökeres voltát bizonyítsák. Közülük 60-an (61%) fel is tudta mutatni az eredeti armalist. A következő lépést az jelentette, hogy lehetőség szerint hiteles dokumentumokon keresztül, fiúágon levezessék nemzedékrendjüket egészen az adományosig. Ez nem is jelentett különösebb nehézséget, ha a nemeslevél új keletűnek számított. Sokkal nehezebb volt ugyanezt megtenni azoknak, akiket a 16–17. század folyamán nemesítettek meg. A nagy időintervallum, és a bizonyító erejű dokumentumok hiánya pótolható volt hiteles, eskü alatt történő tanúvallomásokkal, mellyel 19 (19%) esetben éltek. Az eredeti nemeslevelet azonban nem mindenki tudta felmutatni, hisz az vagy elveszett, vagy a család ágakra bomlását követően, azok szétköltözése miatt, csak az egyik birtokolhatta az oklevelet. Ilyen esetben kapott szerepet az armális kihirdetését követően a vármegye által kiadott bizonyáglevél. Ez ugyancsak tartalmazta, hogy kik és mikor, melyik uralkodótól nyertek armalist. Ennek felmutatásával 12 (12%) alkalommal éltek. Nyolcszor (8%) került elő a korábbi földesúr által kiadott manumissziós levél. A járásban élő családok között olyanok is előfordultak, – 4 (4%) alkalommal – akik más vármegyéből (Gömör, Szepes, Torna, Trencsén) költöztek át az idők folyamán. Ekkor a korábbi lakóhely szerinti vármegye állított ki bizonyáglevelet a nemesség tényéről. Egyes családoknak már korábban is szüksége

⁵BODNÁR TAMÁS – KOVÁCS-VERES TAMÁS GERGELY: Borsod vármegye Szendrői járásának nemességvizsgálata (1724–1730). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 53. (2014). 255.

⁶Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Acta Nobilitaria (a továbbiakban MNL BAZML IV. 516. No. 1281.).

⁷BODNÁR TAMÁS: Borsod vármegye Miskolci járásának nemességvizsgálata (1724–1730). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 51. (2012). 141–152.

⁸BODNÁR TAMÁS: Borsod vármegye Ónodi járásának nemességvizsgálata (1724–1730). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 52. (2013). 367–376.

lehetett nemességének igazolására, melyről Borsod vármegye adott ki bizonyosságlevelet. Őt (5%) esetben már csak ezeket a bizonyítványokat mutatták fel. A Bán család esetében a tanúk elmondták, hogy valóban volt nemeslevelük.⁹ Az armalisták a nemesi kiváltságok megszerzése után igyekeztek saját telket, vagy akár birtokot is szerezni maguknak. Kilenc (9%) alkalommal jegyezték fel, hogy a család a saját telkén él. Őt (5%) familia donációval is rendelkezett, közülük a járdánházi Berencsik saját kúriát is bírtak.¹⁰ Utóbbiak a leánynegyedek is kiadták adomány útján szerzett nemesi jószágukból. Három (3%) esetben arra hivatkoztak, hogy családjukból vármegyei tisztségviselők is kikerültek, közülük az egyik a már említett Berencsi, akik a vármegye jegyzőkönyveire apellált, mondván ott megtalálhatók a hivatalviselő elődök. A Czerőle familia a káptalan által készített másolattal igazolt.¹¹ A producenseknek nem feltétlenül kellett gyökeres bizonyítást eszközölniük, elégséges volt, ha csak a nemesi jogoknak folyamatos, és 60 évre visszamenő voltát tanúsították, ennek megfelelően járt el például a Szócs család.¹² Ha a nemességvizsgáló bizottság valamilyen hiányosságot, vagy ellentmondást vélt felfedezni, akkor további, részletesebb igazolásra utasította az érintetteket (5 esetben). Az általános jellemzők felvázolása után lássuk néhány szemléletes esetet.

Atya István és János bemutatta a III. Ferdinánd király által Bécsben, 1639-ben kiadott, és Gömör vármegyében 1658-ban kihirdetett armalist. Ennek ellentmondott I. Rákóczi Ferenc és lánya Rákóczi Julianna Borbála, akik korábban Szentpéter mezővárosban az igazolók földesurai voltak, és csak 1699. november 30-án és december 31-én adták ki a manumissziós levelet. A felszabadítás és az armális „nagy összegbe”, 800 forintba került.¹³

Balázs másként Nagy János és Mihály prezentálták III. Ferdinánd király 1640-ben Balázs másként Nagy György és vele együtt fiai: István, Mihály, János, Péter és András részére kiadott armalist, amelyet viszont nem került kihirdetésre. Ezért bemutatták az 1638-ban kelt felszabadító levelüket és ajánlásukat, melyet a korábbi földesúr inárcsi Nagy András, Nagy másként Balázs György és felesége, valamint Ferenc fia részére adott ki, 500 tallérért történt felszabadításukról. A manumissziós levélben Ferenc fia ugyan szerepel, de az armálisban lévő fiai között nem található, ezért a vármegye közgyűléséhez utasították.¹⁴

A Deák család 1634-ben kelt armalisa nem került kihirdetésre, így őket elutasították.¹⁵

Deák János, Gergely és István bemutatta a II. Ferdinánd király által 1634-ben kiadott armalist, melyet nem publikáltak, ezt a bizottság nem is fogadta el.¹⁶

Dubovay Mátyás elővezette az 1693. október 8-án, a Szepes vármegyei Szepescsütörtökhely faluban kelt hiteles bizonyosságlevelét igaz és kétségtelen nemes-

⁹MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 13.

¹⁰MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 9.

¹¹MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 42.

¹²MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 47.

¹³MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 41.

¹⁴MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 9.

¹⁵MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 10.

¹⁶MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 42.

ségéről. A Szepes vármegyében gyökerező és akkoriban is élő nemzetség már kellőképpen tanúsította nemességét.¹⁷

Hegy másként Tóth János bemutatta az 1630-ban kiadott, és Pest vármegyében 1639-ben kihirdetett armálisát. Családnevének változását tanúvallomásokkal igazolta, de sem leszármazását, sem a Pesten való lakását nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani, így elutasították.¹⁸

A Jászberényi família 1677-ben nyert armalist, amelyet csak az aktuális nemességvizsgálat idején hirdettek ki.¹⁹

Lászlófalvai Soós Márton, János, Gergely és István eredetiben hozta el a II. Ferdinánd király által Bécsben 1635. január 5-én kiadott és Borsod vármegyében, Szendrő mezővárosban 1669. augusztus 3-án kihirdetett armalist. Kapta Lászlófalvai Soós Márton és fia Péter. Nehézséget jelentett, hogy csak sokára történt meg a kihirdetés, de ez abból adódott, hogy a földesúrtól csak 1669. augusztus 17-én kaptak manumissziós levelet, melyet eredetiben be is mutattak. Ezt ugyancsak nehezményezték, mivel az armális szerzés és annak kihirdetése után kelt, de végül elfogadták.²⁰

Nagy másként Thót János és fiai: Mihály, János és István bemutatták II. Mátyás király 1613. április 6-án Pozsonyban kiadott és 1614. április 29-én Abaújvár vármegyében Gönc mezővárosban kihirdetett armálisát, melyet Kátha János és Thót Pál nyert. Hiteles tanúvallomásokkal elégségesen bizonyították leszármazásukat, de a Nagy családnevet jogtalanul vették fel. A nemesi előjogok használatában vannak, így elfogadták.²¹

Nagystefán másként Kondó István Miskolcra, Gergely Csátról és egy másik István Igricről bemutatta az 1630-ban kiadott és kihirdetett armalist. Ezt Nagystefán Mátyás, általa neje Kristóf Margit, valamint testvérei: János és Balázs kapták. A felvonultatott tanúk bizonyították, hogy korábban a Nagystefán, később pedig a Kondó családnevet használták.²²

A Rétiak 1632-ben nyertek nemeslevelet, amelyet nem hirdettek ki, ennek ellenére a jegyzőkönyv szerint nevüket és nemesi jogaikat megtartották.²³

A Soltész másként Nagy család 1638-ban szerzett armalist. A leszármazottak tanúvallomásokkal igazolták genealógiájukat az adományosokhoz, valamint, hogy már az elődeik is a Soltész másként Nagy vezetékeveket használták.²⁴

Suba másként Hercsik György bemutatta a III. Ferdinánd király által Bécsben 1637. május 13-án kiadott és Torna vármegyében, 1638. március 24-én kihirdetett armalist. Az adományosok: Hercsik Gergely, felesége Borbála, továbbá lányai: Erzsébet, Judit és Borbála. Tanúvallomásokkal bizonyította leszármazását és a

¹⁷MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 45.

¹⁸MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 28.

¹⁹MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 91.

²⁰MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 47.

²¹MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 14.

²²MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 37–38.

²³MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 46.

²⁴MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 14.

nemesi jogok folyamatos használatát, valamint, hogy a Suba vezetéknev a mostohaapja elődei által lett belefestve az armálisba.²⁵

A Széles család armálisa esetében a kihirdetési záradék kétséges volt.²⁶

Ujj Péter prezentálta I. Lipót király 1662-ben Balázs Mihály, felesége Ujj Orsolya, fiai: István és Péter, nemkülönben Ujj Balázs, felesége Balázs Ilona, fiaik: Péter, András, lányaik: Orsolya és Anna, valamint Ujj Péter és felesége Szer Dorottya, nemkülönben lányaik: Zsófia és Dorottya részére kiadott armálist, amely azonban nem került kihirdetésre. Elővezették Szemere Zsigmond korábbi földesúr felszabadító levelét 1663-ból, melyet Ujj Péter és Balázs részére adott ki, erről a jászói konvent készített hiteles másolatot.²⁷

Varga másként Kiss János a fiaival, Istvánnal és Jánossal bemutatták Borsod vármegye 1658. május 9-én Szendrőben kelt bizonyáglevelét, amely a III. Ferdinánd király által Bécsben, 1656. augusztus 17-én kiadott armális kihirdetéséről szólt. Tanúvallomásokkal bizonyították leszármazásukat az adományoshoz, és, hogy a Varga nevet mesterségük után vették fel.²⁸

Az igazolók tehát felmutatták a nemességszerzésre vonatkozó dokumentumot, majd főként tanúvallomások segítségével bizonyították az adományostól eredő genealógiájukat, ezzel gyökeres bizonyítást téve. Mások azonban, akik hiányában voltak az ehhez szükséges dokumentumoknak, és megfelelő tanúkat sem találtak, azok csak a két emberöltőre, vagyis 60 évre visszamenően a nemesi jogok használatát mutatták ki, amely jóval egyszerűbb volt. Abban az esetben nem kellett a leszármazást bizonyítani, ha maga az adományos igazolt, vagy annak fia, aki még gyermekként került bele az oklevélbe.

²⁵MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 42.

²⁶MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 9.

²⁷MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 9. Ld: FORGON MIHÁLY: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai*. I. Kolozsvár, 1909. 66.

²⁸MNL BAZML IV. 516. No. 1281. 13.